

Még egyszer a „Sárkány”-ról

A város fölött sárkány uralkodik. Adót követel a rettegő polgároktól s a szokásos évi egy szüzet. Az éppen soron levő szépséges áldozat és öreg édesapja tehetetlenül várják a sors akaratának beteljesülését. Ekkor jelenik meg a hős, és párbajra hívja a sárkányt.

Igy indul Jevgenyij Svarc darabja. Szokványos mese. De lényegét, mint rögtön meglátjuk, épp a mesétől való eltérések hordozzák.

A sárkánytól senki sem akar megszabadulni. „Tűnjön el a városunkból!” — kiáltják Lancelotnak azok a polgárok, akiket apróbb érdekek szálai fűznek a hatalomhoz. A polgármesternek is szüksége van ellenfelei fékentartásához a sárkányra, és nem akarja a sárkány vesztét a lány apja, az öreg levéltáros, aki a jelenlegi status quót már törvényességnek tartja, és nem akarja megszabadulását maga az áldozat sem.

— Olyan biztos volt minden! — mondja a lány. A váratlanul és véletlenül idecsöppent Lancelot épp abban a kényelmes vigaszban ingatja meg a szenvedők hitét, hogy ezen nem lehet változtatni, mert így van rendjén.

Mert gyávaságuk nem közönséges gyávaság. A nyomorult levéltáros zokszó nélkül adja át lányát — de rögtön fellázad, mikor a sárkány meg akarja ölni fegyvertelen ellenfelét, azaz meg akarja szegni a saját aláírásával hitelesített törvényt.

Félelem, megszokás és önzés. Ez mozgatja a város polgárait és a darabot. Ez már nem mesemotívum. Lancelot dramaturgiai aktivitása lezárul, mikor harmadszor hívja bajra a sárkányt, aztán már nem cselekszik. A főszerepet átveszi a polgármester és fia, az áldozat vőlegénye, a sárkány személyi titkára, a „lakáj”.

A sárkány—lakáj—polgármester uralkodói háromszög a lánnyal akarja megöletni a hőst. (Sok egyéb más praktika mellett). A lány azonban már fejlődött. A teljes beletörődéstől eljut addig, hogy megtagadja a parancsot. A zsarnok fenyegetni próbál. Ekkor éri pofonként a lány válasza, amit meghökkenve és dühöngve ismételtet magában: „Fogd be a szád!”

A pozitív erők további akciói már a mesekerethez tartoznak: megjelenik a nép, bűvös fegyverekkel látja el a hőst, aki legyőzi a sárkányt.

A haldokló sárkány megátkozta ellenfelét: „Győztél, de rajtuk már nem segíthetsz, őket már a magam képére gyúrtam át.” Ebben a darabban a pusztá erószak által külsőleg leigázott emberek helyére a tudati leigázottság szenvedő figurái léptek.

A II. felvonás végén búcsút veszünk a haldokló sárkányölőtől — a III. felvonás első képe pedig már köszönti a „győztes sárkányölőt” — a volt polgármestert.

A meglepetés tökéletes. Aztán lassan-megtudjuk, hogy a polgármester rögtön a sárkány halála után átvette a hatalmat és előlépett elnökké. A lakájából polgármester lett, aki apjának ugyanolyan készségesen engedi át szerelmét, mint korábban a sárkánynak; még segít is neki.

De az embereknek már nem „olyan egyszerű minden”. A sárkány valódi sárkány volt, de a polgármester nem valódi sárkányölő. De azért mindenkinek hinni kell benne, továbbá boldognak lenni, még a lánynak is. Azelőtt legalább gyászolni szabad volt, ma az emberek csiripelnek, mint a madarak, aki nem jól csiripel, azt „megtanítják”.

A befejezés aztán megint mese. A lány és az elnök esküvőjén végszóra megérkezik a halottnak hitt, de még mindig rettegett Lancelot, akit a lakosság falra írt L betűi jövendöltek. A börtönből, előjönnek a nép fiai, de miután most már minden előrelátható, a befejezés nem érdekes.

A darab főmondanivalója világos: a tudati rabszolgaságban élő tömegek nem mindig tudnak élni a megszerzett szabadsággal, és könnyen új szolgaságba kerülhetnek. A darab allegóriák kusza szövevényét tartalmazza.

A legkézenfekvőbb megfejtés szerint a sárkány a régi típusú elnyomás, a feudalizmus (Attila bukásakor született). Őt váltja fel a polgárság uralma (elnök), mely az új zsarnokságot (fasizmus) hozza be.

De felállíthatunk olyan allegorikus rendszert, amely szerint a sárkány a cári Oroszország elavult rendszere (utolsó sárkány), a lovag és segítői — Lenin és a győztes forradalom. Az új zsarnokok pedig a személyi kultusz rendszerének képviselői. Lenin-allegória mellett szól az ez időben a nép körében jelentkező spontán

Lenin-kultusz (a darabban L. betűket írnak a falra). Volt szovjet költő, aki az orosz bibliának hangján írt Leninről, aki a régi híres lovag Marxovics páncéljában szabadítja fel népét.

A darab allegóriarendszere tehát bonyolult. A sárkánynak is több fasiszta vonása van: ő a háború, a hideg stratégia, azonkívül nem túlzottan lovagias, és demagóg célokból fajgyűlöletet szít.

Ennyi elemzés után végre rátérhetek a Komor István vezetete művészi kollektíva értékelésére. Lőkös Zoltán lapunk januári számában felteszi a kérdést: „Modern, mai mesét kellett volna inkább rendezni, vagy pedig – amit Komor választott – a politikai szatíra hangját felerősíteni.” Komor „vitatott felfogása” az előbbieken után, azt hiszem, vitathatatlan. Legfeljebb azt vehetjük szemére, hogy nem vitte végig saját koncepcióját. Lőkös, szerintem, félreérti a darabot, ezért nem értékeli helyesen a szereplőket sem. Az általa kiemelt hős színész figuráját még maga a szerző rontotta elvont sémává azáltal, hogy belső vívódását kihagyta a darabból. Demjén Gyöngyvér valóban „legiesen meseszerű alakot” teremtett. Ez a baj. Neki a „minden olyan egyszerű volt”-tól a „fogd be a szád”-ig utat kellett volna hitelesebben bejárni.

A darab két kulcsszerepét Kátay Endre és a Lőkös által meg sem említett Szabó Kálmán alakította. Az első feladata a csúszó-mászó bolondból zarnokká válás metamorfózisának ábrázolása, a másodiké, az örök lakáj figurájának színrevitele. Kátay nagyon színesen játszott, bár a metamorfózis nem sikerült tökéletesre. Szabó talán halványabban, viszont jóval intellektuálisabb eszközökkel formálta szerepét, mint ahogy egy politikai szatíránál ez el is várható.

Komor olykor belement a meseszerűségbe, ami a plakátkiírástól a kosztümökön át az egyes szereplők felfogásáig sok mindenben megmutatkozott és odavezetett, hogy a darab a fiatalabb s az idősebb falusi korosztály meseigényeit elégítette ki. Csak a bátor, olykor egyes részek (befejezés) kihúzásán keresztül érvényesített rendezői koncepció tehetné volna, hogy a mű, a színház ez évadi legmerészebb változása megtalálja saját közönségét.

RIGÓ BÉLA

Miért szép?

Rembrandt: *Önarckép* (1660)

(PÁRIZS, LOUVRE)

Miért szép? De hát vajon szép-e egyáltalán? Szép, ha csak azt nézzük, hogyan villan az aranysárga fénypötty a rozsdabarna hajfürtön; hogyan csorog végig leheletnyi tónusértékekben a homlokon a sárga fény; hogyan foszforeszkál az arany és a méz-sárgák harsogásában a fehér; hogyan bukkan elő a finom lazúrok alól az arcbőr pirosa; hogyan hullámzik az áll redőin a ritkás szakáll; hogyan lüktetnek a zöldes-barnás-sárgás, moszatos háttér és kaftán meghatározatlan színéből a bronz-arany redők csillámai; hogyan zárja le a kompozíciót a „semmiel festett”, mégis kézzelfoghatóan anyagszerű, vajfehér sapka. Ha csak ezt nézzük, akkor valóban szép, sőt: nagyon szép – legfeljebb a velenceiek vagy Velazquez és Cézanne képein láthatunk még ehhez hasonlítható varázsos festőiséget. De lehet csak ezt nézni, illetve lehet csak ezt látni, ha a képet nézzük? Talán, ha megpró-

bálunk minden mást kizárni, ami ezen túl még benne van, s pusztán erre korlátozzuk az érzékelést: akkor igen. Ha ebben a késői önarcképben csak a színek és reflexek lüktetését, a pihegő tónusok és a derengő lazúrok átmeneteit vizsgáljuk, akkor szép – de ha valahol, akkor épp Rembrandtnál dőreség megpróbálni szétválasztani a szíjjelválaszthatatlant, elválasztani a „mit” a „hogyan”-tól. Mert itt egyetlen formaelemnek, a színnek és a fény-árnyéknak a jelentése sem merül ki a pusztá festőiség szépségében; minden színfolt, a fény-árnyék drámája valami olyant is sugároz, ami több, vagy inkább más, mint a *szép*, lehet, hogy az is, de nem az a célja, lényege, ha az, akkor csak mellékesen az. Ami ezekből az elemekből, a színből, a tónusokból, a kompozícióból épül – mindegy, minek nevezzük: a kép tartalma vagy a *mi* – csak e formában létezik, nem több mint ami